

УДК 378.147:615.1(477)«19»

Валентина Сліпчук
ORCID iD 0000-0002-9552-029X

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри медичної та загальної хімії,
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця,
бульвар Т. Шевченка, 13, 01601 м. Київ, Україна
vslepchuk@mail.ru

ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ (20-40 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто теоретичну розробку питання про загальну постановку питання щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі і схему фармацевтичної освіти. Визначено основні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 20–40-х рр. ХХ століття: модернізація радянської загальноосвітньої та вищої фармацевтичної школи в умовах авторитарного суспільства; ігнорування національної складової; русифікація змісту професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; інтернаціональне радянське виховання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; принцип рівного доступу в освіті; оновлення змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, форм і методів навчання згідно з освітньою парадигмою, що відповідала державним потребам.

Ключові слова: професійна підготовка; тенденції; фахівці фармацевтичної галузі; фармацевтична освіта.

Вступ. Погляд, який був створений з давніх давен на фахівця фармацевтичної галузі, як на робітника, який виготовляє мікстури, мазі і пілюлі і тільки, домінував до 20-х рр. ХХ ст. Питання раціонального і науково поставленого постачання ліків, розглядалися, як сфера лікарів, фармацевтичне та хіміко-фармацевтичне виробництво – справа хіміків. Такий погляд погано відображався на розвитку фармацевтичної справи та професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні (Slipchuk V., 2015, р. 54-57).

Наскільки цей погляд суперечив інтересам життя того часу, було помітно з того, що з 1915 р. почалось прагнення до створення фармацевтичних відділень, фізико-математичних факультетів та окремих хіміко-фармацевтичних факультетів. Такі ж окремі факультети існували в багатьох країнах Європи та Америки, які готували фармацевтів високої кваліфікації. Все це суперечило основному принципу нового будівництва, згідно якого розвиток і технічний прогрес обумовлювались приверненням широких робітничих мас до справи удосконалення виробництва. Фармацевтичній справі, як і всякій іншій справі, тільки тоді було гарантовано правильний розвиток, коли працівники на вищих сходинках індустріальної та науково-винахідницької її частини за перевагою будуть вербуватись із низів, які пройдуть сувору школу виробництва з перших його сходинок і зроблять цю справу своєю життєвою справою. Навпаки, вся справа постачання ліків приречена на безпліддя,

якщо за фармацевтичною освітою не визнати самодостатнього значення та вона буде випадковою та побічною справою дотичних з нею інших галузей, як це відбувалось раніше (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3-9).

Метою статті є аналіз архівних джерел, який дає можливість охарактеризувати основні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні окресленого періоду.

Основні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні 20-40-х рр. ХХ ст. Розкриємо зміст основних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні 20-40-х рр. ХХ ст.

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі, у зв'язку із загальним духом до 20-х рр. ХХ ст., трактувалась не з утилітарної точки зору, а як панацея від усіх зол та невдач, і замість справи була лише словесна тяганина про широку освіту з загально-культурними задачами. Практично нічого не було зроблено до 20-х рр. ХХ ст. Перші рішучі кроки в цьому напрямку були зроблені тільки лиш після революції.

Узагальнення аптечної справи та органів її постачання, а також фабрично-заводської промисловості внесло, нарешті, ясність у фармацевтичну справу і, створивши нові організаційні форми, поставило, так би мовити, всі речі на свої справжні місця.

Задачі нової аптеки, як і форми усієї справи лікопостачання, вирисувались з повною визначеністю, і у зв'язку з цим стало можливим

вирішувати питання про розміри та способи наукової професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні.

Фармація зазначеного періоду була наукою про способи винахідництва та отримання з органічної та неорганічної природи лікарських речовин, надання їм найбільш раціональних форм, правильного їх зберігання, дозування та розподілення.

З огляду на те, що аптека під впливом розвитку великої фармацевтичної промисловості швидко змінювала свій характер та задачі, то приходилось для встановлення програми фармацевтичних шкіл визначати фізіономію нової аптеки. Стара аптека не тільки готувала ліки за рецептами лікарів, але й в своїй лабораторії виготовляла всі галенові препарати і хімічні сполуки. У новій аптеці того часу ці види роботи втратили свій сенс. Приготування екстрактів, пластирів, пігулок і т.д. стало більш раціональним виробляти фабричним шляхом, не кажучи вже про чисто-хімічні препарати. Поступово виробничі функції аптеки спрощувались та їй надавалась, головним чином, роль розподільника готових фабрикатів.

Тим не менше, окрім розподілення готових препаратів, аптеці все ще приходилось приділяти багато місця виготовленню ліків за рецептами лікарів. Більшість хіміко-фармацевтичних фабрикатів та сирі продукти, перш ніж надійти до хворого піддавались обробці (змішування, розчинення та дозування) в аптеці.

Аптечному працівнику необхідно точно було знати характер обробляємим ним матеріалів, до того ж йому приходилось мати справу із здоров'ям населення і від його неувважності або помилки могли бути рокові наслідки. Піддаючи обробці матеріали, які довго зберігаються та швидкопсувні, він повинен був вміти при потребі визначити їх доброякісність. Відпускаючи різні суміші, які не піддаються перевірці на око, він повинен був перевірити їх склад не складними контрольними реакціями. Щоб уникнути помилок він, перевіряючи дозу перед приготуванням ліків, повинен був знати фармакологічну дію та медичне призначення препаратів (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3-9).

У зв'язку з організацією Медичного сектору в Головному комітеті наукової та професійно-технічної освіти виникло питання про включення фармацевтичної освіти, яка на той час знаходилась у відділі Технічних навчальних закладів, у Медичний сектор. Прихильники цього переміщення мотивували це тим, що фармацевтична освіта є частиною медичної і при правильній постановці цієї освіти зацікавлені медичні заклади, Наркомздрав та Союз «Всемирдикосантруд».

Погляд на фармацію, як складову частину медицини, яка повинна направлятися і регулюватися медиками, базувалась на тій далекій старовині, коли обидві ці галузі дійсно представлялись одною

особою (Гален та ін.), коли лікар або аптекар і призначав, і тут же виготовляв різні безхитрісні збори із трав, бальзами, настоянки і т.д.

Розвиток природознавства і прогрес техніки на початку 20-х рр. ХХ ст. призвели до значної секуляризації цих наук: допомога ліками відіграла в медичній справі вже не головну роль, а з іншого боку, фармація з простих механічних маніпуляцій перетворилась на науку, яка базувалась на всебічному знанні хімії, ботаніки і ін.. Фармацевтична справа вже не концентрувалась повністю у аптеці: в ній залишалось лише виготовлення ліків за рецептами лікарів. Вся ж грандіозна робота по синтезу лікарських препаратів, по виготовленню хіміко-фармацевтичних, органотерапевтичних та ін. препаратів, різних екстрактів, настоянок, пластирів, і масовій заготівлі пігулок, підшкірних впорскувань і т.д. перейшла в лабораторії, фабрики і заводи, які були організовані та управлялись, як в нашій країні так і на заході, спеціалістами фармацевтами.

У відповідності з цим необхідно було виділити фармацевтичну освіту із медичних факультетів і створити самостійні фармацевтичні інститути. За це висловлювались з'їзди фармацевтів та лікарів, за це висловлювалась Вчена Медична Рада і за це говорив досвід заходу, де існували самостійні фармацевтичні інститути як, наприклад, в Берліні, Берні, Парижі та ін. (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3-9).

Для аптечної роботи не потрібна була б ніяка особлива підготовка і роль аптекаря, оскільки була б ліквідована будь-яка обробка матеріалів, могла бути виконана підсобним лікарняним персоналом. Питання про місце фармацевтичної освіти перестало би бути суперечливим. Аптекарі вербувались би із сестер милосердя, яких, між іншим, знайомили би з назвами готових препаратів у нищих або середніх медичних школах, а фармацевтичний персонал заводів, лабораторій, складів та фасовочних готувався би в організованих того часу фармацевтичних школах, технікумах і інститутах, місце знаходження і приналежність яких ніхто не став би оскаржувати. На початку 20-х рр. ХХ ст. до спрощення аптечної роботи і масової заготівлі ліків необхідно було прагнути, але повне ліквідування рецептури із аптек якщо і можливе було, то потребувало для свого вирішення тривалого часу.

Цього навчали у розвинених в промисловому сенсі країнах, де, не дивлячись на тисячі готових, дозованих лікарських форм, все ж на рецептурну роботу в аптеці припадало не менше 50% всіх звернень.

Багато років готувались в запас водні настоянки, але між тим питання про їх придатність науково не було вирішено і були серйозні підстави вимагати тільки свіжоприготовлені настоянки (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3-9).

Самих серйозних заперечень слід було очікувати з боку лікарів. Медицина і, зокрема, терапія – не точна наука, де заздалегідь все виміряно, зважає-

но та визначено. Лікарю при призначенні ліків необхідно звертатись до самих різних комбінацій, часто змінювати склад, вводячи нові інгредієнти і самі різні дозування.

Для переходу до нового способу користування ліками потрібно було крім удосконалення рецептурної техніки і цілого ряду наукових досліджень змінити і заново поставити викладання рецептури у медичних школах, але для цього потрібен був час. Цього не можна було досягнути одними розпорядженнями з центру.

Оскільки в аптеці, таким чином, залишались ще кустарно-виробничі функції, то по характеру матеріалів і виконуваних над ними маніпуляцій (розчинення, кип'ятіння, випарювання, перегонка, аналіз і т.п.) вони були тотожні з функціями лабораторій і заводів.

Професійну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі потрібно було будувати по єдиній зв'язаній схемі.

В цьому інтереси Наркомздраву і Головпрофосу співпадали, оскільки абітурієнти всіх фармацевтичних шкіл однаково потрібні були цим двом закладам.

Ті, хто закінчував фармацевтичну школу, були чудовим допоміжним персоналом на заводах, і ті, хто закінчив фармацевтичний інститут потрібні були Наркомздраву у якості керівників складів медичного постачання і функціонуючих при них галенових і аналітичних лабораторій.

Визначаючи місце тих чи інших фармацевтичних шкіл, не можна було виходити з того, для кого призначені робітники, які готувалися в даних школах, а потрібно було враховувати лише те, над яким матеріалом вони працюють, з якою галуззю дана фармацевтична школа співпадає по обладнанню, по кращому використанню сил і т.п. (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 9-11).

У 20-40-х рр. XX ст. перед фармацевтичної галуззю в Україні стояли наступні задачі по професійній підготовці фахівців, а саме:

1) а) Кваліфікованих фармацевтів для роботи у аптеках і аптечних установах (складах, розподільниках і т.п.).

б) Хіміко-фармацевтів-організаторів фармацевтичної справи, підготовлених до діяльності в області фармацевтичної і хіміко-фармацевтичної промисловості, по культурі лікарських рослин та їх переробці, в області санітарно-гігієнічних та судово-хімічних досліджень.

в) Наукових працівників для виробництва, дослідження та розробки питань у науково-практичній фармації.

2) Професійна підготовка кваліфікованих аптеко-працівників повинна відбуватись у 2-х річній фармацевтичній школі на загальних засадах.

Професійна підготовка хіміко-фармацевтів повинна відбуватись у спеціальних хіміко-фармацевтичних інститутах або факультетах з 3-х

річним основним курсом та 4-м - спеціальним.

Для професійної підготовки наукових працівників та викладачів вищої та середньої школи організувати науково-дослідні кафедри.

У фармацевтичні інститути та на фармацевтичні факультети приймати на загальних засадах вищої школи (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 431, арк. 4).

Фармацевтичний технікум мав на меті дати спеціалістів високої кваліфікації: 1) для виконання робіт по виготовленню та відпуску ліків в аптеках та ін. аптечних установах і 2) для завідування невеликими аптеками (дільничими, лабораторними, фабричними). Термін навчання у фармацевтичному технікумі – 3 роки або 9 триместрів. Після закінчення річний стаж у добре обладнаній аптеці.

Реформа професійної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі у європейській фармацевтичній спільноті, відповідно і на українських землях, відбулася у 1924 р., а саме перехід на три- та чотирирічні програми професійної підготовки (Proper M., 1925, S. 85-87).

Таким чином, у 20-30-х рр. XX ст. теоретичну розробку питання про загальну постановку питання щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі і схему фармацевтичної освіти, слід було вважати виконаною та правильною. У середніх фармацевтичних школах слід було прагнути до поступового вилучення з програми загальних предметів та посилити спеціальні. Програми середньої та вищої фармацевтичної шкіл були узгоджені (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 32).

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні після другої вітчизняної війни здійснювалась у Харківському фармацевтичному інституті (ЦДАВО України, ф. № 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 28-31).

Після другої вітчизняної війни в Дніпропетровському фармацевтичному інституті для професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі контингент прийому на навчання був обмежений 100 чоловіками. Згідно нового навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі по ряду дисциплін було зменшено загальну кількість годин, які відводились на весь курс (технологія лікарських форм і галенових препаратів, гігієни та ін.). В матеріали занять з усіх дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі вводились елементи марксистсько-ленінської методології (ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 14-24).

Що стосується професійної підготовки у середніх медичних та фармацевтичних школах то, оскільки нових програм ще не було одержано від НКОХ СРСР потрібно було у післявоєнні роки користуватися праграмами 1939 – 1941 рр. XX ст. (ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 25).

Основні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі окресленого періоду були наступними: покращення якості лекцій, висвітлення на них останніх досягнень у науці і техніці, особливо радянській, покращення форми викладу лекційного матеріалу, систематичності, ясності, чіткості – методики використання дошки, супроводження лекцій демонстраційними матеріалами – досліди, таблиці, креслення, діапозитиви і т.п. При обговореннях питання, щодо організації лабораторних занять були виявлені значні можливості організації робочих місць майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, комплектності обладнання, індивідуалізації цих місць, питання методики практичних занять і т.д. (ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4358, арк. 15-16).

Кафедри фармацевтичних інститутів виконали величезну роботу методичного характеру при професійній додипломній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі в кінці 40-х рр. XX ст., в тому сенсі, що робочі плани були перероблені в сторону: подальшого розширення в програмному матеріалі показу досягнень вітчизняної науки в області даної дисципліни; пріоритета російських, радянських вчених; підкреслення переваг соціалістичної системи перед капіталістичною; розширення пар теоретичного та практичного матеріалу по курсу даної дисципліни і т.д. Були перероблені робочі плани по дисциплінам медико-біологічного циклу, оскільки містили антимічуринські положення і установки. Поки очікувались видання ряду підручників кафе-

дри використовували складені викладачами конспекти, які висвітлювали певні розділи з точки зору Мічуринської біології (ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 84-85).

Висновки. В умовах формування тоталітарного режиму у 30-40-х рр. XX ст. тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі мали суто ідеологічне забарвлення на засадах марксистсько-ленінської методології. Характерними тенденціями визначеного періоду є модернізація радянської загальноосвітньої та вищої фармацевтичної школи в умовах авторитарного суспільства. Серед тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні 20-40-х рр. XX ст. можна виділити: ігнорування національної складової (заборона української мови та виховання на національних засадах), русифікація змісту професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, інтернаціональне радянське виховання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; принцип рівного доступу в освіті; застосування активних форм і методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; комуністичний принцип виховання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі через зміст освіти, навчально-виховний процес; зміна структури та організаційно-педагогічних засад професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; оновлення змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі й оцінювання, форм і методів навчання згідно з освітньою парадигмою, що відповідала державним потребам.

Література

1. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3-9.
2. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 9-11.
3. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 431, арк. 4.
4. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1533, арк. 32.
5. ЦДАВО України, ф. № 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 28-31.
6. ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 14-24.
7. ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 25.
8. ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4358, арк. 15-16.
9. ЦДАВО України, ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 84-85.
10. Proner M. Reforma studjow farmaceutycznych w swietle postepow nauk przyrodniczych / M. Proner // Wiadomosci Farmaceutyczne. – Warszawa, 1925. – № 6. – S. 85-87.
11. Slipchuk V. A substantiation of the development stages of the occupational training of pharmaceutical industry professionals in Ukraine in the 20th to early 21st centuries / V. Slipchuk // The advanced science journal. – United states, 2015. – Issue 02. – Volume 2015. – P. 54-57, DOI: 10.15550/ASJ.2015.02.054.

ТЕНДЕНЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ (20-40 ГОДА XX ВЕКА)

Слипчук Валентина, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры медицинской и общей химии, Национальный медицинский университет имени А. А. Богомольца, бульвар Шевченка, 13, 01601 г. Киев, Украина, vslepchuk@mail.ru

В статье рассмотрено теоретическую разработку вопроса об общей постановке вопроса о профессиональной подготовке специалистов фармацевтической отрасли и схему фармацевтического образования. Определены основные тенденции профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли

в 20-40-х гг. XX века.: модернизация советской общеобразовательной и высшей фармацевтической школы в условиях авторитарного общества; игнорирование национальной составляющей; русификация содержания профессиональной додипломной подготовки специалистов фармацевтической отрасли; интернациональное советское воспитание будущих специалистов фармацевтической отрасли; принцип равного доступа в образовании; обновление содержания профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли, форм и методов обучения в соответствии с образовательной парадигмой, которая отвечала государственным потребностям.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; специалисты фармацевтической отрасли; тенденции; фармацевтическое образование.

TRENDS OF PHARMACEUTICAL INDUSTRY PROFESSIONAL TRAINING IN UKRAINE (20-40'S, 20TH CENTURY)

Slipchuk Valentina, PhD in pedagogics, associate professor, associate professor of the department of medical and general chemistry, Bohomolets National Medical University, Shevchenko boulevard, 13, 01601 Kyiv, Ukraine, vslepchuk@mail.ru

The article deals with the theoretical development of the general statement of the issue of professional training scheme for the pharmaceutical industry and pharmaceutical education and trends of professional training in the pharmaceutical industry in the 20-40's, 20th century. It reveals that the implementation of the directives of higher authorities have found reflection in the change of work plans, programs, improving the quality of lectures and practical classes, methodical work strengthening, reviewing scientific projects topics, the development of Marxist-Leninist teaching. The main trends of professional training in the pharmaceutical industry were defined, namely: modernization of the Soviet secondary and higher pharmaceutical school under an authoritarian society (reorganization of Ukrainian higher pharmaceutical education by its integration into the unified Soviet state education (unified structure and content of pharmaceutical education, curricula, programs, textbooks, assessment system), ignoring national component (prohibition of Ukrainian language and education on national basis); Russification of the content of professional undergraduate professional training in the pharmaceutical industry; international Soviet education of future professionals of the pharmaceutical industry, the principle of equal access to education, the use of active forms and methods of professional training in the pharmaceutical industry, the communist principle of future professionals education in the pharmaceutical industry through the education content, educational process; restructuring of organizational and pedagogical foundations of professional training in the pharmaceutical industry; updating the content of professional training and evaluation of the pharmaceutical industry, forms and methods in accordance with the educational paradigm, that could meet the state needs.

Keywords: Pharmaceutical Education; pharmaceutical industry professionals; professional training; trends.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016

Прийнято до друку 27.10.2016